

A jogpozitivizmus árnyékában

BOTOS MÁTÉ

DELSOL, Chantal: *La grande méprise. Justice internationale, gouvernement mondial, guerre juste...* Paris: La Table Ronde, Coll. „Contretemps”, 2004., 170. o.

Amikor 1946-ban a nürnbergi nemzet-közi bíróság utolsó ülésén halálra ítélte azt a huszonhárom náci vezetőt, akiket emberiség-ellenes bűnökkel vádoltak meg, olyan lépést tettek, amely alapjaiban rengette meg a jogállamiság, a demokrácia és az etika általában elfogadott kliséit. Arról van ugyanis szó, hogy az említett bűnösök az ítélet meghozatalakor olyan törvények alapján kerültek akasztófára, amelyek az elkövetés pillanatában még nem is léteztek. Az európai jogfejlődésben a jog visszaható hatálya mindig csak pozitív értelmezésben volt elfogadható, amikor az elkövetőt nem érinthette hátrányosan a törvény alkalmazása. A nürnbergi példa azonban azt illusztrálja, hogy az ítélkező bíróság quasi elfogadta a természeti törvények érvényességét az emberi törvénykezés felett, és ezáltal igazolta a tomista-augusztiniánus felfogást, amely kimondja, hogy a természeti törvény és az isteni törvények azonosak. Mindez azonban végül mégsem az isteni törvények általános, nemzetközi szinten elfogadott gyakorlatához vezetett, hanem – túl a fenti eszmefuttatás értelmében az isteni törvényeket súlyosan megsértő, ezért a *peine capital*-t méltán érdemlő egykori nemzetiszocialista vezetőök esetén – az állami törvénykezést a hatalmi

politika legitimációja céljából felülíró nemzetközi bíraskodás kialakulásához.

Chantal Delsol, a világhírű francia filozófus azt fejtegeti tovább, hogy a nemzetközi bíraskodás alapjainak éppen az a rákfenéje, hogy nincs mögötte az a jogforrás, ami legitimálhatná. Hiszen jogot a modern korban az állam alkot, a nemzetközi jog azonban felette áll a nemzeti államjognak. A nemzetközi szervezetek viszont egy olyan jogot követnek, amelyek legalábbis egy szuper-állam létét tételeznék fel. Ez Chantal Delsol második felismerése: a montesquieu-i elvek gyakorlása teljesen pervertálódott korunkban, hiszen a hatalmi ágak szétváltak ugyan, de az állam kereteit átlépve ezek már globális erőkké váltak és úgy hatnak vissza a társadalomra. A mai kor embere pedig választhat, hogy vajon egy könnyen diktatőr-kussá válható szuperállam polgára akarjon-e lenni, avagy szeresse-e inkább ezt az állapotot, amelyben a törvényhozó hatalom legitimációja kérdéses, a végrehajtó hatalom pedig a mindenkori erőviszonyoknak megfelelő nagyhatalom függvénye.

A nemzetek feletti igazságszolgáltatás morális alapjainak kialakítása Chantal Delsol szerint tendenciózusan történt és történik. Az erőpozícióban lévő nagyhatalmak alakítják ki azokat a morális rendszereket, amelyekre az úgynevezett igazságot alapozzák, mely ezáltal jogszerűnek álcázhatja egyes hatalmaknak azt a tevékenységét, amellyel súlyosan megsérthetik egy adott ország

szuverenitását. Ebben a morális rendszerben a bűnök hierarchizálása figyelhető meg, melynek alapja a holokauszt. A Harmadik Birodalom jogpozitivizmusát a nemzetközi közvélemény nem vonta kétségbe – talán azért nem, mert ezáltal más ideológiai rendszereknek is szembesülni kellett volna a jogpozitivizmus elvének tarthatatlanságával – majd csak a nürnbergi per jelenti pusztá felállítását, de főként argumentációja és még inkább határozatai által a felvilágosodásban gyökerező pozitivistá felfogás elutasítását.

A holokauszt az emberiség által elkövetett legszörnyűbb bűnök egyike, amely pontosan abból fakad, hogy a nemzetiszocialista törvényalkotók tagadták a természeti törvények és az isteni törvények azonosságának érvényességét. Delsol az ellen tiltakozik, hogy ennek a felismerésnek eseti jelleget adjunk. Az emberiségellenes bűntettek nem ítélték meg szelektíven, hiszen a mindenkori (és a későbbi) teljes emberi közösséget érintő jelentőségű cselekedetek megítéléséről van szó. Márpedig korunk „nemzetközi igazság-szolgáltatása” egyelőre – sajnos – ilyen. Egyfelől a bűnök hierarchizálása révén abszolutizálódik a holokauszt (amelynek pusztá kritikai megközelítése is súlyos büntetéseket vonhat maga után, a „holokauszt-relativizálás” vádja alapján), és relativizálódnak más bűntettek. Mert miközben a Hágai Nemzetközi Bíróságon a jugoszláv háborús bűnösök felelősségre vonása zajlik (jogi és erkölcsi szempontból is megkérdőjelezhető módon, hiszen nyilván másként kellene kezelni az agresszor Szerbia egykori vezetőjének, Milosevicnek tevékenységét, mint a megtámadott Horvátország katonájának, Gotovina tábornoknak ügyét), a XX. század számszakilag legpusztítóbb rendszerének felülvizsgálatára sehol nem került sor. A

kommunizmus emberiségellenes bűneinek megállapítására nem ült össze a nemzetközi bíróság, nem ítélték el az élő és felelősségre vonható felelősöket. A nemzetközi igazságosság elve tehát ott sérült ismételt, hogy nem tiltotta el a főbb kommunista vezetőket a közélettől. Így maradt nemzeti hatáskörben a kérdés, és – mint tapasztalhattuk – a Honecker- és a Stasi-per maradt Európa egyetlen olyan ügye, amelyben a volt német kommunista diktátort emberiségellenes vádak alapján elítélhették.

Ennek a mulasztásnak nemcsak az etikai dimenziói súlyosak (hiszen az emberiségellenes bűnök között nem lehet szelektálni), de politikai szempontból is szörnyű helyzet állt elő: az 1989-es események után Közép-Európában a volt kommunisták többször is magukhoz ragadták a hatalmat, immár demokratikus keretek között, tehát mai szereplésük legitimációját meg sem kérdőjelezheti senki. Hogy ez milyen torzulásokat okoz azokban az új, demokratikus társadal-

makban, amelyek elfogadják a nemzetközi bíróságok erkölcsi alapjait és egyben tudomásul veszik, hogy az 1956-os magyar, 1968-as csehszlovák, 1981-es lengyel események vagy a román, bolgár, vagy más kommunista vezetők elleni fellépésben nem illetékes: érezhető, tapintható. Középtávon mindenképpen súlyos konfliktusokat hordoz magában a bűnök néven nem nevezése.

Chantal Delsol kárhozhatja a nemzetközi „morális rend”-et, amely az ítélezés monopóliumát elfogadja és politikai érdekek szolgálatába állítja. Delsol számára talán még fájdalmasabb azt látni, hogy ennek megfelelően az erkölcsi bűn relativizálása révén a politikai palettán helyet foglaló pártok közül a baloldalon a kommunistákkal való együttműködés erkölcsileg nem elítélendő, szemben

a jobboldali szélsőségesek, vagy annak nevezett formációknak a mérsékelt jobboldallal való kooperációjával. Félreértés ne essék: az egyik nem legitimálja a másikat. Ám csak legyen elég a legutóbbi osztrák választásokat felhozni például, amikor az FPÖ és az ÖVP koalíciója nemzetközi felzúdulást váltott ki Jörg Haider személye miatt. A francia Jospin-kormány szocialista-zöld-kommunista koalíciója ellen azonban senki nem emelte fel a szavát (hogy a legutóbbi elnökválasztásról ne is szóljunk, amikor Chirac-ra, vagy a második legtöbb szavazatot kapott, s így a második fordulóba bekerült Le Pen-re szavazhattak a franciák).

Mindez azt mutatja, hogy az állítólagos „igazság” elve alapján szelektíven alkalmazott joggyakorlatot az alkalmazók általánosan elfogadottnak ítélik, hiszen az emberi jogok máskor oly elszánt védelmezői különös módon szintén megvágatják: ki mellett emeljék fel szavukat. A politikai és erkölcsi szempontból egyaránt passzív többség pedig elfogadja szerepüket, egyfajta intézményesített lelkiismeretként, mely azonban észrevétlenül manipulálja a közvéleményt. Mindez nem is meglepő. A (nem csak az adó)jogszabályok bonyolultsága, az erkölcsi alapok konszenzualitásának hiánya, a nem közérthető törvények nem is teszik lehetővé, hogy az állampolgárok önmagukban is képesek legyenek a mai kor információs özönében helyesen szelektálni és dönteni. A római jog alapigazságait, így a *nullum crimen sine lege* elvét is figyelmen kívül hagyó joggyakorlat 1946-ban valóban új korszakot teremtett az egyetemes jogfejlődésben: elismerte a pozitív jog fölött álló természeti (azaz isteni) jog univerzalizmusát. Ahelyett azonban, hogy ez a biztató kezdet általános érvényű elvvé vált volna, a morális monopólium fegyverré vált a végrehajtó hatalmat birtoklók kezében. Így juthattunk el az „igazságos háború” modern felfogásáig, a „preventív csapások”, a „célzott

likvidálások” jogilag nem kifogásolt, ám keresztény szemszögből morálisan semmiképpen nem igazolható gyakorlatáig. A fentebb említett dilemma tehát újra felmerül: vajon válasz-e az erkölcsi relativizmus fegyverével való visszaélések kihívására egy univerzális állam megteremtése? Chantal Delsol elutasítása egyértelmű: Kant nyomán vallja, hogy valamennyien álmodhatunk egy univerzális köztársaságról, de végül csak egy egyetemes zsarnokságot tudunk létrehozni. A globális konfliktusok kezelésének nem biztos, hogy megfelelő eszköze lehet egy olyan rendszer, amely – akár Kína – kizárja az alternatívák reményét, amely esetleg egyébként is tehetlenné válik helyi szinten – akár az Európai Unió.

A francia filozófusnő élvezetes stílusú esszéjében szenvedélyesen kiáll a modern kor által létrehozott állami rendszerek mellett, amelyek szuverén együttműködése még mindig megfelelőbb lehet mind a hasznossági, mind az erkölcsi elvek alapján, mint a globális, esetleg láthatatlan kormányzat. Hiszen az államnak még van esélye a *bonum communa* megvalósítására, mivel az általa védelmezett és egyben fegyelmzett közösség definiálható: a szupranacionális szervezetek, a szuperállamok esetében ez vagy jóval nehezebb, vagy egyenesen lehetetlen.

Vajon lehetséges-e, teszi fel végül korunk talán legsúlyosabb kérdését Chantal Delsol, a fentebb vázoltak alapján koncepcionálisan hibás rendszer kijavítása, és a természeti jog pozitív jogként való megfogalmazása? Erre törekedtek a felvilágosodás kora óta a társadalomátalakító ideológusok és forradalmárok, erre törekedtek pártfunkcionáriusok és besúgók. „Nem” – válaszolja meg Chantal Delsol a kérdést, hiszen „*Nous ne pouvons pas instituer les révoltes de la conscience*”, vagyis „Nem intézményesíthetjük a lelkiismeret fellázadásait”.